

90. Токарев А. Н. Сравнительный анализ терминов «optimates» и «boni» (к вопросу о политических группировках в эпоху Поздней Римской республики) / А. Н. Токарев // Вісник ХНУ. – 2007. – № 762: Історія. – Вип. 39. – С. 130-143.
91. Токарев А. Н. Становление официальной идеологии принципата императора Августа / А. Н. Токарев. – Харьков, 2011.
92. Токарев А. Н. «Традиционализм» и «республиканизм» в пропаганде Октавиана накануне Актийской битвы / А. Н. Токарев // Вісник ХНУ. – 2011. – № 965: Історія. – Вип. 43. – С.72-80.
93. Филиппов А. М. Гегемонизм и антиспартанская симмахия в Древней Греции в 395–386 гг. до н.э. / А. М. Филиппов // Вісник ХНУ. – 2009. – № 852: Історія. – Вип. 41. – С. 75-85.
94. Янко А. Л. Соціально-політична організація етрусків (VIII–III ст. до н.е.): Автореф. дис.... канд. іст. наук. 07.00.02 / А. Л. Янко. – Х., 2012.

Ручинська О. А., Сергєєв І. П. Давня історія та антична археологія у Харківському університеті

У статті аналізується розвиток давньої історії та античної археології у Харківському університеті в період після проголошення незалежності України. Автори статті надають інформацію щодо участі вчених кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського університету в археологічному досліджені пам'яток античності в Криму, участі викладачів, аспірантів та пошукачів кафедри в організації та проведенні наукових конференцій, проблематики їх наукових досліджень в галузі давньої історії, тем захищених ними дисертацій, опублікованих монографій та наукових статей.

Ключові слова: давня історія, антична археологія, кафедра історії стародавнього світу та середніх віків, Харківський університет.

Ruchynska O. A., Sergeev I. P. Ancient History and Classical Archaeology at the University of Kharkov

The article analyzes the development of ancient history and classical archeology at the University of Kharkov in the period after declaration of the independence of Ukraine. The authors provide information about the participation of scientists of the Department of Ancient and Medieval History of Kharkov National University in the archaeological research of ancient monuments in the Crimea, participation of professors, post-graduate students of the department in the organization of the scientific conferences, problems of their researches in the field of ancient history topics, their defended theses, published monographs and articles.

Key words: ancient history, classical archeology, Department of Ancient and Medieval History, Kharkov National University.

УДК 930:94(100)“653”:378.4(477.54)“1991/2014”

**Четверть века пути в средневековье:
Медиевистика на историческом факультете Харьковского университета**

Сорочан С. Б., Домановский А. Н.

В статье идет речь об изучения истории средних веков на историческом факультете Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 1991–2014 гг. Охарактеризованы основные направления исследований и достижения ученых кафедры истории древнего мира и средних веков в сфере медиевистики.

Ключевые слова: Харьковский университет, исторический факультет, кафедра истории древнего мира и средних веков, медиевистика, византинистика, средние века, археологические раскопки.

Исследования по истории средневековья на историческом факультете Харьковского университета имеют давнюю традицию, уходящую корнями ко временам рождения учебного заведения в начале XIX в. и освященную в течение XIX–XX вв. славными именами М. М. Лунина (1806(7)–1844), А. П. Рославского-Петровского (1816–1870), М. Н. Петрова (1826–1887), Н. А. Лавровского (1825–1899), А. П. Зернина (1821–1866), В. К. Надлера (1840–1894), М. С. Дринова (1812–1906), Е. К. Редина (1863–1908), Ф. И. Шмита (1877–1937), В. П. Бузескула (1858–1931), А. С. Вязигина (1867–1919), Н. М. Пакуля (1880–1953), Л. П. Калуцкой (1921–1983), Г. В. Фризмана (1907–1993) и ряда других исследователей. Пережив вместе с университетом, городом и страной как периоды спокойного развития, так и лихолетья трагедий и невзгод, медиевисты неизменно стремились сохранить преемственность научного направления, проявляющуюся, невзирая на горестные цезуры упадка, даже через многие десятилетия кажущегося забвения и тленя.

Результатом закономерного внимания харьковских ученых к традициям университетской медиевистики стало появление ряда фундаментальных исследований по истории изучения западноевропейского, византийского и восточного средневековья в Харьковском университете в XIX – начале XX вв. авторства [31; 62; 108]. Медиевистика советской эпохи подробно охарактеризована в статьях А. И. Митряева, Ю. А. Голубкина и С. И. Лимана [74], а история научного направления в целом прослеживается в нескольких обобщающих очерках по истории западноевропейской медиевистики и византинистики в Харькове со времен основания

университета по сучасній день [17; 23; 82; 97; 111]. При цьому, впрочем, під час двадцяти п'яти років історії медиєвістики на історичному факультеті Харківського університета надано лише по декілька абзаців переважно інформаційного характера. Між тим пройденний за останні чотири десятиліття (починаючи з 1991 р.) етап путі в середньовічній історії харківської медиєвістики в межах ландшафтів національної, європейської та світової історичної науки. Така «орієніровка на місцевості» сучасних середньовічних та візантійських дослідження на історичному факультеті Харківського університета дозволить не тільки оцінити уже проделане за два з половиною десятиліття подорожання, але і наметити ориентири дальнішого розвитку для верного прокладання нового курса.

Согласно теорії «звалюваності от пути» («path dependency theory») соціолога Роберта Патнама, точка, в якій ми оказались, напрямлену залежить від точки виходу, визначаючої напрямлення, швидкість та супутні умови руху. Такою початковою точкою руху для медиєвістики на історичному факультеті Харківського університета за истекші під час двадцятип'ятиліття стало її становлення в кінці 1990-х рр., обумовлене декількома десятиліттями попереднього розвитку історичної науки в Харкові. К цьому времени основні сили харківських медиєвістів були сконцентровані на кафедрі історії давнього світу та середніх століть, засновані в початку 1978 р. [58]. Ініціатором її створення та підтримки завдячуючим (вплоть до 2007 р.) був видний антиковед та археолог, відомий спеціаліст по історії та археології античного Херсонеса В. І. Кадеев (1927–2012), що в кінці 1980-х рр. во многом обумовило сконцентровання тематики наукових досліджень співробітників кафедри на історії Древньої Греції, Давнього Риму, античного Східного Причорномор'я. Медиєвістика, впрочем, також не була відодвинута на другий план, прежде всіого завдяки дослідженням Ю. А. Голубкіна (1941–2010) та його учеників (В. А. Дятлова, А. А. Гаврюшенко, С. І. Баєва) по історії Реформації та Крестьянської війни в Німеччині, осуществлявшимся в рамках кафедральної теми по історії країн Західної Європи в період переходу від феодалізму до капіталізму [74, с. 75].

Дослідження по історії Реформації в Німеччині були продовжені Ю. А. Голубкіним після 1991 р. [см.: 24]. В це время учений сконцентрував увагу на дослідженнях окремих епізодів біографії та творчого наслідку Мартіна Лютера, переведованих на руський мову найважливіші твори реформатора [11–15 та мн. др.]. В 1992 р. Ю. А. Голубкіним було опубліковано збірник вибраних творів Лютера 1520–1526 рр. «Время молчания прошло», снабжений обставальним об'ємним історико-біографічним описом та коментарями [72]. Неоспориме значення цих перекладів многократно підвищувалось також їх активною востребованістю серед руськоязичних лютеран, не знаючих німецької

мови, ведь багато творів реформатора стали вперше доступні им вперше в перекладах харківської медиєвістики. Особливого уваги в цьому плані заслуговує збірник творів Лютера «Житі та вівчання Господні», що містить найважливіші твори реформатора [73].

Оточеною майстерністю перекладача дозволило Ю. А. Голубкіну обратитися також до перекладу поетических релігійних творів – духовних пісень. В 1995 р. в Ерлангені вийшов з друкарні підготовлений дослідником «Русско-німецький збірник духовних пісень», що містить спільні переклади Ю. А. Голубкіна та його дружини Л. Н. Назаренко [84]. Вони виявилися виконаними з великою любов'ю до мистецтва, що включали 15 з них в число 400 найкращих перекладів духовних пісень, відомих на музичній сцені [85]. При цьому переклади Ю. А. Голубкіна відрізняються не тільки поетичним даром, але і глибоким знанням тонкостей лютеранського вчення, скрупульозним підбором правильних слів, оскільки в теологіческих текстах важливими були мінливі нюанси смыслових та недостаточно точний переклад мог неправильно відобразити авторську мысль.

Ю. А. Голубкін переклав на руську мову також ряд наукових праць відомих німецьких учених, з яких слід згадати книгу Генріха Фауселя «Мартін Лютер. Житі та вівчання» [105] та збірник «Класики теології», що містить семи описів про видатних теологів епохи Реформації та Контрреформації – Мартіна Лютера (1483–1546), Фоми де Віо Каэтане (1469–1543), Філіппе Меланхтоне (1479–1560), Жане Кальвіне (1509–1564), Річарда Хукера (1554–1600), Роберте Белларміне (1542–1621), Петре Могилі (1596–1646) [59].

Важливим вкладом в дослідження історії Реформації в Німеччині стали підготовлені під його керівництвом та при науковому консультуванні Ю. А. Голубкіна докторські дисертації його учнів. З них після 1991 р. були захищені докторська дисертація В. А. Дятлова о низких слоях населення німецьких міст епохи Реформації [47] та С. А. Каракова о становленні Евангельської Церкви та Школо в Брауншвейзі в 1517–1555 рр. [56]. Робота нині в інших навчальних закладах, учні Ю. А. Голубкіна не теряють зв'язків з своєю *alma mater*, в частності, публікуючи в виданнях історичного факультета дослідження по історії Реформації в Німеччині [53–55 та мн. др.].

Другим важливим напрямом розвитку харківської медиєвістики стали історіографічні дослідження по історії дослідженнях западноєвропейського, славянського та візантійського середньовічья в Україні. Їх традиції були заложені в кінці 1990-х рр. спеціалістом по історії славянознавства А. І. Митряевим (1922–1998). Достойним преемником на цьому поприші стала його ученик та послідовник С. І. Лиман, захищивши вже в кінці 1994 р. докторську дисертацію по історії вітчизняної медиєвістики [65; 67]. Робота нині відсутня в Харківському університеті, С. І. Лиман продовжує активно співпрацювати з кафедрою історії давнього світу та середніх століть,

публикуя совместно с С. Б. Сорочаном работы по истории византиноведения в Украине в XIX в. [62–64 и мн. др.].

Весомой составляющей исследований по истории средневековья в Харьковском университете стала также возрожденная с начала 1990-х гг. после десятилетий забвения византинистика. Возобновление визановедения в России, начавшееся в середине 1940-х гг., практически не отразилось на ситуации в Украине в целом и в Харьковском университете в частности, специалистов по византиноведению в Харькове не было вплоть до середины 1980-х – начала 1990-х гг. Становление современной харьковской византинистики началось в русле исследований по истории позднеантичного Херсонеса, осуществлявшихся В. И. Кадеевым и его учениками. Дальше всех в этом направлении продвинулся С. Б. Сорочан, который уже в своей кандидатской диссертации и изданной по ее мотивам в соавторстве с В. И. Кадеевым монографии «Экономические связи античных городов Северного Причерноморья в I в. до н. э.–V в. н. э.» (1989 г.) [49] обратился к исследованию ранневизантийских сюжетов из истории торговли Херсонеса.

Окончательно переход С. Б. Сорочана к изучению византийских сюжетов был закреплен выходом в свет серии статей по истории византийской торговли эпохи раннего средневековья [подробную библиографию работ С. Б. Сорочана до 2012 г. см.: 86; биографический очерк: 22], защищой в 1998 г. докторской диссертации «Торговля в Византии IV–IX веков. Структуры и организация механизмов обмена» [96] и изданной по ее мотивам монографии «Византия IV–IX веков. Этюды рынка. Структуры механизмов обмена» [89]. Это стало основой возрождения в Харькове социально-экономического направления изучения истории Византии, прерванного в самом начале 1920-х гг. На современном этапе оно продолжает активно разрабатываться учениками С. Б. Сорочана, защитившими кандидатские диссертации – К. Ю. Бардолой («Система налогообложения в Византии в IV–IX вв.», 2003) [6] и А. М. Домановским («Государственный контроль и регулирование торговли в Византии IV–IX вв.», 2007) [27], которые продолжают разрабатывать тематику своих докторских исследований [1–5; 18–20; 26; 28]. В русле этих исследований находится кандидатская диссертация К. С. Сорочан «Продовольствие, сырьё и ремесленная продукция в Византии IV–IX вв.: профессиональная специализация в производстве и торговле» (2015 г., научный руководитель – И. П. Сергеев) [87], в которой изучен ассортимент, номенклатура рынка и специализация торговли Империи ромеев.

Одновременно С. Б. Сорочан продолжил археологические исследования Херсонеса, концентрируя теперь внимание на византийском периоде истории города. С 1996 г. ученый возглавлял археологический отряд, работавший в составе экспедиции Национального заповедника «Херсонес Таврический» под руководством ведущего научного сотрудника И. А. Антоновой. Отряд проводил раскопки на территории так называемой «цитадели» Херсонеса, участка городища площадью 0,5 га, где расположены памятники всех эпох существования города. С 2001 г., после смерти И. А. Антоновой, экспедиция

Харьковского университета под руководством С. Б. Сорочана продолжила работы в «цитадели» уже самостоятельно.

Под руководством С. Б. Сорочана было произведено доследование раннесредневековых терм VI–IX вв. на Южной площади. Раскопки 2007 г. показали, что к югу от бани VI–IX вв. находились еще одни термы. Следовательно, новая баня была сооружена рядом со старой, но позже. Она функционировала на протяжении «темных веков», пока не была снивелирована к середине IX в. Объяснение нивелировки видится в строительстве здания, западное крыло которого захватило термы VII в. Исследования этого монументального сооружения, проведенные в 2004–2006 гг., позволяют считать, что у комплекса большого фемного претория X–XI вв., обнаруженного на территории «цитадели» И. А. Антоновой, был предшественник. Рядом с ним находилось еще одно крупное обособленное здание, снивелированное к моменту строительства претория X–XI вв. Были раскопаны три крупных помещения почти правильной квадратной формы, следующие анфиладно по линии запад–восток (общие размеры открытого здания 18,0 x 6,60 м, площадь 118,8 кв м). В целом, постройка выглядела как прямоугольное в плане здание, которое, судя по значительной толщине стен, могло иметь второй этаж.

Обнаруженное здание может быть интерпретировано как место размещения фемных властей, поскольку находки материала из фундамента указывают на его строительство в 40–50-е гг. IX в., когда в Херсоне появился византийский стратиг. Раскопки показали, что монументальное сооружение просуществовало сравнительно недолго, до конца IX в., и было разобрано и снивелировано в связи с постройкой нового большого фемного претория из парных зданий с двором и гарнизонной базиликальной церковью X–XI вв. [92–94; 48, с. 377–384].

С 2009 г. экспедицию, продолжившую исследование комплекса помещений юго-западу от средневековых терм VI–IX вв. на территории «цитадели», возглавил А. Н. Домановский. Основной целью экспедиции с этого времени стало исследование нераскопанной части «цитадели» между раскопом Р. Х. Лепера вдоль 20-й куртины и территорией раскопок И. А. Антоновой и С. Б. Сорочана. В 2011–2012 гг. экспедицией были проведены раскопки на территории к юго-западу от средневековых терм VI–IX вв. и так называемого «дома командира» по направлению к 19-й куртине. Керамические комплексы этого участка, исследования которого стартовали с современной дневной поверхности, дали неожиданно ранний для такого уровня залегания материал, датирующийся практически исключительно IV–VI вв. Выявленные архитектурные сооружения условно разделяются на три хронологических периода: 1. XIII в. (отдельные слабо сохранившиеся фрагменты кладок). 2. IX–X вв. (несколько кладок, не складывающихся в комплексы помещений). 3. IV–VI вв. (имеющие регулярные углы кладки, позволяющие проследить очертания большого здания) [92].

Результаты изучения С. Б. Сорочаном истории и археологии средневекового Херсонеса–Херсона нашли воплощение в серии статей.

Итог многолетним исследованиям политический и социально-экономической истории, топографии и архитектуры раннесредневекового ромейского города был подведен исследователем в фундаментальной монографии «Византийский Херсон (вторая половина VI – первая половина X вв.)» (2005 г.; 2-е изд. – 2013 г.) [88].

Эти работы С. Б. Сорочана стали основой для становления еще одного направления современной харьковской византинистики – всестороннего изучения византийского Херсона, которое также уже представлено диссертационными исследованиями подготовленных им учеников – А. В. Латышевой («Христианская церковь и религиозная жизнь в византийском Херсоне (VI–X в.)», 2009) [60] и М. В. Фомина («Погребальная традиция и обряд в византийском Херсоне (VI–X в.)», 2010) [106]. Историю раннесредневекового Херсонеса–Херсона активно разрабатывают также нынешние аспиранты и соискатели кафедры – М. В. Пархоменко (повседневная жизнь и быт херсонеситов эпохи раннего средневековья) [79; 80], Н. О. Супрун (погребальные традиции провинциального ромейского города на примере византийского Херсона) [102; 103], А. Н. Литовченко (искусство раннесредневекового Херсонеса) [68; 69].

С укреплением традиций византиноведения на кафедре истории древнего мира и средних веков стали появляться исследования, посвященные иным аспектам изучения истории византийской цивилизации. Так, в середине – второй половине 1990-х годов ряд исследований о правовом и имущественном положении церковных институтций в Византии рубежа IX–X вв. подготовила В. В. Литовченко [70; 71]. В 2012 г. была зищищена кандидатская диссертация П. Е. Михалицына «Литературное наследие Григория Назианзина как ранневизантийский культурно-исторический феномен (по материалам трагедии «Страждущий Христос»)», в которой исследуется значение литературного наследия одного из наиболее выдающихся представителей христианства в ранней Византии в историко-культурном контексте ромейского общества второй половины IV в. [75]. Новое направление в харьковской византинистике открывает также диссертационное исследование А. А. Роменского «Русь во внешней политике Византии в последней четверти X в.» (2015 г.), в котором изучена политика Империи ромеев в связи с Корсунским походом князя Владимира [83].

Важным моментом развития харьковского византиноведения стало издание С. Б. Сорочаном объемного учебного пособия «Византия. Парадигмы быта, сознания и культуры» [90], в котором Византийская цивилизация была показана через призму повседневной жизни византийца, его страхов и печалей, радостей и надежд, бытовых нужд, потребностей и возможностей их удовлетворения, начав с вопроса личной гигиены и заканчивая проблемами сложного устройства и функционирования византийского общества и государства, осознания ромеями своего места в ойкумене и мировой истории. За это учебное пособие автор был в 2012 г. награжден престижной премией памяти Митрополита Московского и Коломенского Макария (Булгакова),

учрежденной Русской Православной Церковью, правительством Москвы и Российской академией наук. Значимым событием стало также появление в 2011 г. первого на украинском языке профессионального учебника по истории Византии под редакцией С. Б. Сорочана и Л. В. Войтовича, подготовленного коллективом харьковских и львовских ученых [10].

Благодаря активному взаимодействию харьковских исследователей с коллегами-византинистами из других научных центров (Киев, Львов, Одесса, Черновцы, Севастополь, Симферополь, Судак, Керчь, Белгород и др.) регулярной стала работа секции по истории Византии (в сочетании либо с историей средневековых славян или кочевников, либо генуэзских колоний в Северном Причерноморье) на ставших уже традиционными с середины 1990-х гг. историко-археологических конференциях, проводимых Харьковским историко-археологическим обществом. Успешной стала работа секций и круглых столов по византинистике в рамках Дриновских чтений, проводимых университетским Центром болгаристики и балканских исследований имени М. Дринова. На основе предыдущего опыта таких собраний (в 2006 и 2007 гг.) 1 июля 2010 г. кафедра при взаимодействии с Центром болгаристики организовала и провела в Харькове I Международный симпозиум «*Nomo Byzantinus* среди идей и вещей», привлекший исследователей из разных городов Украины, России, Беларуси, Болгарии [см.: 21; 25; 29; 30].

Значимым событием стало появление в 2012 г. инициированного С. Б. Сорочаном при тесном сотрудничестве с Харьковской и Богодуховской епархией УПЦ МП первого специализированного харьковского продолжающегося издания по византинистике «Нартекс. *Byzantina Ukrainiensia*». Первый его том содержит коллективную монографию «Жития епископов Херсонских в контексте истории Херсонеса Таврического», являющуюся новейшим комплексным исследованием важнейшего источника по истории ранневизантийского Херсона с привлечением всех известных письменных источников и новейших данных археологических раскопок [76]. Второй является сборником статей в честь 60-летия С. Б. Сорочана [110], а третий (последний из изданных на сегодняшний день) содержит первый выпуск (две первые части) перевода оксфордского учебного пособия по византинистике, подготовленного плеядой лучших специалистов мирового уровня и отличающегося уникальной структурой, которая позволяет познакомить читателя со всеми гранями византийской цивилизации и историей ее изучения [77].

Следует отметить также Эллино-византийский лекторий «Византийская мозаика», организованный благодаря сотрудничеству кафедры истории древнего мира и средних веков Харьковского национального университета и Харьковской Духовной Семинарии на базе Свято-Пантелеimonовского храма (настоятель протоиерей Николай (Н. В. Терновецкий)). В лектории с 2012 г. ежемесячно проводятся научно-популярные лекции по различным аспектам византийской истории и культуры, истории и богословию христианства. Результатом работы лектория становятся также издаваемые

сборники публичных лекций (их на сегодняшний день уже два – за 2012–2013 и 2013–2014 учебные годы) [8]. Интересным проектом харьковских византинистов является также сайт «Василевс. Украинская византистика» (<https://byzantina.wordpress.com>) (инициатор создания и главный редактор А. Н. Домановский), информирующий коллег о значимых событиях в сфере украинского византиноведения.

Еще одним направлением харьковской медиевистики, которое, подобно византиноведению, проходит свое становление в последние десятилетия, является изучение истории итальянских колоний в Северном Причерноморье. При этом оно так же, как и византистика, восходит к историко-археологическим исследованиям В. И. Кадеева и его учеников. В 1999 г. С. В. Дьячков, руководивший в 1991–1999 гг. Херсонесской археологической экспедицией Харьковского университета, провел первые разведочные раскопки генуэзской крепости Чембало XIV–XV вв. (Балаклава), положив начало систематическому историко-археологическому изучению памятника харьковскими учеными.

Начиная с 2000 г. объединенная археологическая экспедиция «Чембало» Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина (руководитель С. В. Дьячков) и Национального заповедника «Херсонес Таврический» (руководитель Н. А. Алексеенко) исследовала ряд памятников на территории генуэзской крепости Чембало, остававшейся до этого одним из «белых пятен» на археологической карте Крымского полуострова. Была раскопана так называемая «Консультская церковь», расположенная в пределах города св. Николая (Верхний город) и имевшая традиционную для провинциального храма XII–XIV вв. архитектуру. С 2004 г. исследовалась башня № 8 крепости и площадка для установки метательной машины на склоне г. Кастрон (57 м над уровнем моря) вблизи нее. В результате раскопок было выявлено более 200 метательных ядер (весом от 20 до 100 кг, преимущественно – от 35 до 65 кг), деревянные и металлические фрагменты сожженной требуше. Местоположение метательной машины позволяло защитникам крепости пристреливать вход в бухту, защищая ее от проникновения вражеских кораблей.

В 2009–2011 гг. исследовалась башня № 6 на северном склоне г. Кастрон (15 м над уровнем моря), представлявшая собой важное оборонительное и гидротехническое сооружение. Башня использовалась в качестве цистерны, содержащей более 550 куб м воды, а ее верхняя плоскость служила для установки метательного орудия, позволявшего контролировать внутреннюю акваторию бухты крепости. В 2010–2011 гг. к югу от нее было исследовано не отмеченное на известных планах и схемах сооружение, построенное позже башни и, возможно, являющееся остатками христианского храма, сооруженного после восстания 1433–1434 гг. Наконец, в 2013 г., во время раскопок башни № 5 на северном склоне г. Кастрон на территории города св. Николая, были обнаружены остатки значительного арсенала арбалетных стрел (2247 шт. арбалетных болтов трех типов и 572 втулки болтов без головок) [см.: 32–36; 41–44].

В целом археологические раскопки на территории генуэзской крепости Чембало способствовали становлению на кафедре истории древнего мира и средних веков Харьковского университета нового направления медиевистических исследований – истории итальянских колоний в Северном Причерноморье в XIII–XV вв. Проводимые С. В. Дьячковым исследования фортификационных сооружений крепости Чембало, уникальных находок снарядов для метательного оружия (арбалет, баллиста, требуше) на вооружении местного гарнизона, изучение использовавшегося арбалетчиками железного пластинчатого доспеха – бригандин – не только позволяют изучать развитие военного дела и фортификационного искусства генуэзцев в Крыму, но являются также ценным свидетельством по истории военного дела в Европе и Азии эпохи средневековья. Комплексное же исследование археологических находок в Чембало может стать основой для изучения повседневной жизни и быта жителей генуэзских колоний XIV–XV вв. в Крыму. Перспективность такого рода исследований можно видеть на примере работ соискателя кафедры истории древнего мира и средних веков Е. Н. Столяренко (научный руководитель С. В. Дьячков) [100; 101].

Интересно, что изучение «структур повседневности» привлекает все большее внимание харьковских медиевистов, обращающихся от сугубо крымских сюжетов, изучаемых преимущественно на основании археологических материалов, к западноевропейской тематике. Примером такого исследования является кандидатская диссертация А. А. Паствшенко «Английское куперство второй половины XVI в.: структуры повседневности» (2012 г.), выполненная под руководством С. Б. Сорочана [81].

Существенное внимание уделяют харьковские ученые и начальным этапам подготовки молодых исследователей к вступлению на собственный научный путь. Помимо упомянутых уже учебников по истории Византии, обучению начинающих медиевистов основам научно-исследовательской работы служит учебное пособие С. Б. Сорочана «Ремесло медиевиста», подготовленное на основе читавшегося многие годы на историческом факультете спецкурса [95]. Общему введению студентов факультета в историю западноевропейского средневековья способствуют подготовленные С. Б. Сорочаном, С. В. Дьячковым и С. И. Лиманом учебно-методические пособия [46]. Особо следует отметить разработанный С. В. Дьячковым глубокий авторский общий курс по истории средневекового Востока, опубликованный в виде курса лекций [37] и снабженный выдержавшим уже три издания методическим пособием [38].

С. В. Дьячков является также автором ряда пособий по истории средних веков для общеобразовательной школы. Будучи практикующим школьным учителем, университетским преподавателем и академическим исследователем, он смог удачно объединить в разработанных рабочих тетрадях, сборниках заданий, методических рекомендациях глубокое знание фактического материала с умелой, методически выверенной его подачей, интересной и доступной школьнику. Подготовленные С. В. Дьячковым и

неоднократно переиздававшиеся на русском и украинском языках пособия пользуются заслуженной популярностью среди учеников и школьных учителей [39; 40; и мн. др.].

Следует отметить также научно-популярные издания харьковских медиевистов – рассчитанные на массового читателя книги по истории античного и средневекового Херсонеса, археологические путеводители по херсонесскому городищу [45; 99; 107]. Написанные в легком художественном стиле, способные заинтересовать и увлечь читателя, они содержат достоверную научную информацию и в полной мере отражают современный уровень исторических знаний. Лучшим примером такого рода публикаций можно назвать книгу С. Б. Сорочана, В. М. Зубаря и Л. В. Марченко «Жизнь и гибель Херсонеса» [91].

Как видим, истекшие два с половиной десятилетия стали периодом интенсивной исследовательской и методической работы медиевистов кафедры истории древнего мира и средних веков историческом факультете Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. Пройденный харьковскими медиевистами за последнюю четверть века путь в средневековье ветвится переплетающимися между собой тропами. В них прослеживается и сохранение направлений научных исследований предыдущих десятилетий (изучение истории Реформации в Германии и историографии отечественной медиевистики), и возрождение прерванных традиций харьковского византиноведения (преимущественно в сфере изучения социально-экономической истории Византии и историко-археологических исследований византийского Херсона), и становление нового направления медиевистических штудий (изучение истории итальянских колоний Северного Причерноморья в XIII–XV вв.).

Достижения харьковских ученых были положительно отмечены в ряде обзорных статей, посвященных характеристике исследований по всемирной истории в Украине [9; 50–52; 61; 78], однако при этом они продолжают в значительной степени оставаться в поле притяжения преимущественно российской исторической науки. К примеру, далеко не случайно С. П. Карпов в докладе о современном состоянии византийских исследований в России называет ученых из Харькова через запятую с российскими коллегами [см.: 57], и главной причиной этого является далеко не только публикация большинства работ харьковских ученых на русском языке. России все еще удается поддерживать статус «великой историографической державы» (определение П. Уварова) [см.: 104], в которой интересуются всеми аспектами мировой истории, тогда как «история в Украине преимущественно остается историей Украины» [16, с. 50]. Украинская научная среда в сфере изучения всемирной истории, в том числе и средневековой, остается фрагментированной, ей крайне не хватает действенных профессиональных объединений, отрицательно оказывается отсутствие в структуре НАН Украины полноценного института всемирной истории [7]. Как будет развиваться в этих условиях харьковская медиевистика, куда приведет ее дальнейший путь в средневековье – покажет время.

Примечания

1. Бардола К. Ю. Был ли в Византии «налог на воздух»? Проблема аэрикона в историографии / К. Ю. Бардола // Древности–2009. – Харьков, 2009. – С. 155–167.
2. Бардола К. Ю. Налогообложение городского населения Византии IV–V вв. Хрисаргир / К. Ю. Бардола // Древности–2006–2008. – Харьков, 2008. – С. 77–94.
3. Бардола К. Ю. Оптимизация или противодействие? Некоторые особенности отношений между властью и византийскими налогоплательщиками IV–IX вв. / К. Ю. Бардола // Древности–2013. – Харьков, 2013. – С. 72–85.
4. Бардола К. Ю. Особенности обложения подымным налогом в Византии. Капникон / К. Ю. Бардола // Древности–2010. – Харьков, 2010. – С. 58–69.
5. Бардола К. Ю. Синона. Пути трансформации византийской налоговой практики // Древности–2011. – Харьков, 2011. – С. 64–73.
6. Бардола К. Ю. Система оподаткування у Візантії в IV–IX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / К. Ю. Бардола. – Харків, 2003. – 20 с.
7. Віднянський С. В. Стан, проблеми та перспективи досліджень зі всесвітньої історії в Україні / С. В. Віднянський // УІЖ. – 2010. – № 5. – С. 166–179.
8. «Византийская мозаика»: Сборник публичных лекций Эллино-византийского лектория при Свято-Пантелеимоновском храме / Ред. проф. С. Б. Сорочан; сост. А. Н. Домановский. – Харьков, 2013. – 232 с.; Вып. 2. – Харьков, 2014. – 244 с.
9. Вінниченко О. Дослідження проблем середньовічної європейської історії / О. Вінниченко // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми / За ред. Л. Защільняка. – Львів, 2004. – С. 280–295.
10. Войтович Л. В. История Византії. Вступ до візантиністики / Л. В. Войтович, А. М. Домановский, Н. Б. Козак, I. M. Лильо, С. Б. Сорочан, О. М. Файда / За ред. С. Б. Сорочана і Л. В. Войтовича. – Львів, 2011. – 880 с.
11. Голубkin Ю. А. Возвращение Мартина Лютера из Вартбурга / Ю. А. Голубкин // Историк и его дело. – Ижевск, 2010. – Вып. 8. – С. 77–85.
12. Голубkin Ю. А. Исследования о Мартине Лютере: Статьи и воспоминания / Ю. А. Голубкин / Сост. А. Н. Токарев, С. А. Караков. – Харьков, 2011. – 192 с.
13. Голубkin Ю. А. После бури (Что предопределило позицию Лютера в 1526–1529 гг. / Ю. А. Голубкин // Вісн. Харк. ун-ту. – 2000. – Вип. 32. – С. 48–57.
14. Голубkin Ю. А. «Учить, радовать и приводить в движение сердца» («Застольные речи» Мартина Лютера) / Ю. А. Голубкин // Вісн. Харк. ун-ту. – 2007. – № 762: Історія. – Вип. 39. – С. 101–110.
15. Голубkin Ю. А. «Magnificat» в переводе и истолковании Мартина Лютера / Ю. А. Голубкин // Вісн. Харк. ун-ту. – 2009. – № 852: Історія. – С. 253–260.
16. Грицак Я. Українська історіографія. 1991–2001: Десятиліття змін / Я. Грицак // Україна модерна. –К.; Львів, 2005. – С. 43–68.
17. Домановский А. Н. История византиноведения в Харьковском университете (из XIX-ого века в век XXI-ый) / А. Н. Домановский, М. Е. Домановская [Електронний ресурс] Режим доступу: https://byzantina.files.wordpress.com/2012/12/byzantine_studies_kharkiv.pdf Доступ – 30.01.2015.

18. Домановский А. Н. Налоговая реформа» 767 г. Константина V Копронима (741–775) в контексте государственного регулирования продовольственного снабжения столицы / А. Н. Домановский // Из истории и культуры средних веков и раннего нового времени. – СПб., 2007. – С. 26–40.
19. Домановский А. Н. Налоговые преобразования Анастасия I (491–518) в контексте государственного регулирования торговли продовольственными товарами / А. Н. Домановский // Дриновський збірник. – Харків; Софія, 2009. – Т. 3. – С. 327–338.
20. Домановский А. Н. О службе комитов (архонтов) проливов и авидиков в Византии V–IX ст. / А. Н. Домановский // LAUREA. К 80-летию профессора Владимира Ивановича Кадеева. – Харьков, 2007. – С. 147–157.
21. Домановский А. Н. Проблемы византиноведения в современной Украине / А. Н. Домановский, О. В. Файда // ВВ. – 2010. – Т. 69 (94). – С. 391–392.
22. Домановский А. Н. Ромей на пути в Византию: к 60-летию С. Б. Сорочана / А. Н. Домановский // 'Рωμαϊος: сборник статей к 60-летию проф. С. Б. Сорочана // Нартекс. Byzantina Ukrainensis. – Т. 2. – Харьков, 2013. – С. 9–26.
23. Домановский А. Н. Харьковская византистика: истоки, история, перспективы / А. Н. Домановский, С. Б. Сорочан // Российское византиноведение: Традиции и перспективы: тез. докл. XIX Всерос. науч. сессии византинистов. – М., 2011. – С. 90–96.
24. Домановский А. Н. Цветок шафрана в рыцарской перчатке: «На том стою и не могу иначе» / А. Н. Домановский // Голубкин Ю. А. Исследования о Мартине Лютере: Статьи и воспоминания. – Харьков, 2011. – С. 136–145.
25. Домановський А. М. «Візантійська мозаїка» харківської історико-археологічної конференції / А. М. Домановський, О. О. Роменський // 'Рωμαϊος: сборник статей к 60-летию проф. С. Б. Сорочана. – Харьков, 2013. – С. 580–587.
26. Домановський А. М. Візантійсько-болгарська торгівля у VIII–IX ст.: засоби державного контролю та регулювання / А. М. Домановський // Історія торгівлі, податків та мита. – Дніпропетровськ, 2010. – № 1 (1). – С. 38–46.
27. Домановський А. М. Державний контроль та регулювання торгівлі у Візантії IV–IX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / А. М. Домановський. – Харків, 2007. – 20 с.
28. Домановський А. М. Математичне моделювання в дослідженнях соціально-економічної історії ранньосередньовічної Візантії / А. М. Домановський // Дриновський збірник. – Харків; Софія, 2012. – Т. 5. – С. 170–177.
29. Домановський А. М. Українська візантиністика у Харківському університеті / А. М. Домановський, М. В. Пархоменко // Історичний журнал. – 2008. – № 2. – С. 115–121.
30. Домановський А. М. Міжнародний симпозіум «Homo Byzantinus серед ідей та речей» / А. М. Домановський, О. В. Файда // УІЖ. – 2011. – № 1. – С. 222–228.
31. Домановська М. Є. Візантиністика у Харківському університеті (середина XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / М. Є. Домановська. – Харків, 2015. – 18 с.
32. Д'ячков С. В. Арбалет, баллиста, требуше на вооружении гарнизона генуэзской крепости Чембало XIV–XV вв. (по материалам раскопок 1999–2013 гг.) / С. В. Д'ячков // Труды IV (XX) Всероссийского археологического съезда в Казани. – Т. 3. – Казань, 2014. – С. 246–250.

33. Д'ячков С. В. «Арсенал» метательных снарядов генуэзской крепости Чембало в Крыму / С. В. Д'ячков // Российская археология. – 2008. – № 2. – С. 96–112.
34. Д'ячков С. В. Археологические исследования генуэзской крепости Чембало в 2000–2005 гг. / С. В. Д'ячков // Древности–2005. – Харьков, 2005. – С. 212–227.
35. Д'ячков С. В. Башня № 8 консульского замка генуэзской крепости Чембало / С. В. Д'ячков // Проблемы истории и археологии Украины: Материалы V Международной научной конференции (Харьков, 4–6 ноября 2004 г.). – Харьков, 2004. – С. 89–90.
36. Д'ячков С. В. Бригантина арбалетчика из Чембало / С. В. Д'ячков // Древности–2010. – Харьков, 2010. – С. 273–289.
37. Д'ячков С. В. История средневекового Востока: Конспект лекций / С. В. Д'ячков. – Харьков, 2013. – 420 с.
38. Д'ячков С. В. История средневекового Востока: Программа курса, методические рекомендации, справочные материалы / С. В. Д'ячков. – Харьков, 2004. – 96 с.; 2-е изд., испр. и доп. – Харьков, 2008. – 104 с.; 3-е изд., испр. и доп. – Харьков, 2011. – 104 с.
39. Д'ячков С. В. История средних веков. Рабочая тетрадь для 7 класса / С. В. Д'ячков. – Харьков, 1997. – Ч. 1. – 108 с.; Ч. 2. – 83 с.; Харьков, 1999. – 112 с.; Харьков, 2000. – 120 с.
40. Д'ячков С. В. История средних веков. 7 класс: Универсальный учебный комплекс / С. В. Д'ячков. – К., Харьков, 2004. – 72 с.; К., Харьков, 2007. – 72 с.
41. Д'ячков С. В. Консультская церковь крепости Чембало (XIV–XV вв.) // О древностях Южного берега Крыма и гор Таврических. – К., 2004. – С. 246–255.
42. Д'ячков С. В. О метательном оружии гарнизона генуэзской крепости Чембало (XIV–XV вв.) / С. В. Д'ячков // Древности–2011. – Харьков, 2011. – С. 206–226.
43. Д'ячков С. В. Раскопки башни № 6 генуэзской крепости Чембало (XIV–XV вв.): предварительные итоги / С. В. Д'ячков // Охрана культурного наследия: проблемы и перспективы: тез. докл. и сообщ. междунар. науч. конф., г. Севастополь, 30 сент.–5 окт. 2012 г. – Севастополь, 2012. – С. 22–24.
44. Д'ячков С. В. Требуше генуэзской крепости Чембало (XIV–XV вв.) / С. В. Д'ячков, Н. А. Алексеенко // LAUREA. К 80-летию профессора Владимира Ивановича Кадеева. – Харьков, 2007. – С. 124–135.
45. Д'ячков С. В. Херсонесские археологические прогулки: Краткий справочник-путеводитель / С. В. Д'ячков, Н. А. Алексеенко. – Харьков, 1997. – 32 с.; 2-е изд. – Харьков, 1999. – 40 с.; 3-е изд., испр. – Харьков, 2001. – 40 с.
46. Д'ячков С. В. Історія середніх віків: навч.-метод. посібник / С. В. Д'ячков, С. І. Лиман, С. Б. Сорочан. – Харків, 2006. – 128 с.
47. Дятлов В. О. Нижчі верстви населення німецького міста і Реформація (друга половина XV – перша половина XVI ст.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук. – К., 1998. – 32 с.
48. Зубарь В. М. Летопись археологических исследований Херсонеса–Херсона и его округи (1914–2005 гг.) / В. М. Зубарь. – Т. 1–2. – Симферополь, 2009. – 496 с.
49. Кадеев В. И. Экономические связи античных городов Северного Причерноморья в I в. до н. э.–V в. н. э. (на материалах Херсонеса) / В. И. Кадеев, С. Б. Сорочан. – Харьков, 1989. – 136 с.

50. Калакура Я. С. Зарубіжний світ у вимірі новітньої української історіографії / Я. С. Калакура // Україна, Європа і світ. – Вип. 11. – Тернопіль, 2013. – С. 207–219.
51. Калакура Я. С. Зарубіжний світ як предмет дослідження новітньої української історіографії / Я. С. Калакура // УІЖ. – 2012. – № 5. – С. 120–134.
52. Калакура Я. С. Новітня українська історіографія всесвітньої історії / Я. С. Калакура // Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. – Т. 30. – К., 2012. – С. 212–234.
53. Каріков С. А. Генеральні візитації в курфюрштество Саксонському у другій половині XVI ст. / С. А. Каріков // Вісн. Харк. ун-ту. – 2011. – № 965: Історія. – Вип. 43. – С. 51–58.
54. Каріков С. А. Конфесійно-політичний розвиток Нижньо-саксонських міст у 20–60-х рр. XVI ст. / С. А. Каріков // Вісн. Харк. ун-ту. – 2013. – № 1087: Історія. – Вип. 47. – С. 59–69.
55. Каріков С. А. Курфюрст Август I Саксонський: головні напрями політики / С. А. Каріков // Вісн. Харк. ун-ту. – 2012. – № 1005: Історія. – Вип. 45. – С. 73–81.
56. Каріков С. А. Реформація і становлення Євангелічної церкви та школи у Брауншвейзі (1517–1555 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / С. А. Каріков. – Харків, 2006. – 20 с.
57. Карпов С. П. Российское византиноведение сегодня: школы, итоги и перспективы / С. П. Карпов // Российское византиноведение: традиции и перспективы: тез. докл. XIX Всерос. науч. сессии византинистов. – М., 2011. – С. 3–13.
58. Кафедра истории древнего мира и средних веков Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. 30 лет / Авт.-сост. В. И. Кадеев, С. Б. Сорочан. – Харьков, 2008. – 160 с.
59. Классики теологии. Эпоха Реформации и Контрреформации / Пер. с нем. и отв. ред. Ю. А. Голубкин. – Харьков, 2005. – 248 с.
60. Латишева О. В. Християнська церква та релігійне життя у візантійському Херсоні (VI–Х ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / О. В. Латишева. – Харків, 2009. – 24 с.
61. Лильо І. Візантиністичні студії: сучасний стан і проблеми / І. Лильо // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми / За ред. Л. Зашкільняка. – Львів, 2004. – С. 277–280.
62. Лиман С. И. Византийская империя в трудах историков Харьковского университета: (1804–1917) / С. И. Лиман, С. Б. Сорочан // Дриновський збірник. – Харків; Софія, 2008. – Т. 2. – С. 51–68.
63. Лиман С. И. Византия в трудах историков украинских земель Российской империи в 1804–1874 гг. / С. И. Лиман, С. Б. Сорочан // Stratum Plus. – 2005. – № 5: (2003–2004): Мастера средневековья. – С. 500–523.
64. Лиман С. И. Византия в трудах историков украинских земель Российской империи в 1874–1885 гг. / С. И. Лиман, С. Б. Сорочан // Stratum Plus. – 2005–2009. – № 5: Русское время. – С. 500–523.
65. Лиман С. И. Идеи в латах: Запад или Восток? Средневековье в оценках медиевистов Украины (1804 – первая половина 1880-х гг.) / С. И. Лиман. – Харьков, 2009. – 484 с.

66. Лиман С. І. Медієвістика в Україні в кінці XIX – на початку ХХ ст. (1880–1917 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / С. І. Лиман. – Дніпропетровськ, 1994. – 18 с.
67. Лиман С. І. Середньовічні цивілізації Західної, Центральної та Південно-Східної Європи: досвід досліджень в українських землях Російської імперії (1804 – перша половина 1880-х рр.): автореф. дис. ... докт. іст. наук / С. І. Лиман. – Харків, 2010. – 36 с.
68. Литовченко А. О фресковой живописи сакральных памятников средневекового Херсона / А. Литовченко // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – Харків, 2011. – Вип. 14. – С. 31–38.
69. Литовченко А. Н. Сирийские мотивы в раннехристианском искусстве Херсонеса–Херсона / А. Н. Литовченко, М. В. Фомин, А. Г. Чекаль // Судейский сборник. – К.; Судак, 2012. – Вып. 5. – С. 142–151.
70. Литовченко В. В. К вопросу о законодательстве Льва VI Мудрого в отношении церкви / В. В. Литовченко // Вісн. Харк. ун-ту. – 1997. – № 396: Історія. – Вип. 29. – С. 24–31.
71. Литовченко В. В. К проблеме возникновения монастырей в Византии в конце IX – начале X вв. / В. В. Литовченко // Вісн. Харк. ун-ту. – 1999. – № 441: Історія. – Вип. 31. – С. 67–76.
72. Мартин Лютер. Время молчания прошло. Избранные произведения 1520 – 1526 гг. / Пер. с нем., ист.-биогр. очерк и comment. Ю. А. Голубкина. – Харьков, 1992. – 352 с.; 2-е изд. – Харьков, 1994. – 352 с.
73. Мартин Лютер. Жить и возвещать дела Господни (Малый Катехизис, Большой Катехизис, Послание о переводе, Шмалькальденские статьи) / Сост., ред., пер. с нем., предисл., послесл. и comment. Ю. А. Голубкина. – Харьков, 2001. – 496 с.
74. Митряев А. И. Медієвістика в Харьковском университете / А. И. Митряев, Ю. А. Голубкин, С. И. Лиман // Вісн. Харк. ун-ту. – 1991. – № 357: Історія. – Вып. 24. – 1991. – Вып. 24. – С. 69–83.
75. Михаліцин П. Є. Літературна спадщина Григорія Назіанзина як ранньовізантійський культурно-історичний феномен (за матеріалами трагедії «Страждений Христос»): автореф. дис. ... канд. іст. наук / П. Є. Михаліцин. – Харків, 2012. – 20 с.
76. Могаричев Ю. М. Жития епископов Херсонских в контексте истории Херсонеса Таврического / Ю. М. Могаричев, А. В. Сазанов, Т. Э. Саргсян, С. Б. Сорочан, А. К. Шапошников. – Харьков, 2012. – 416 с. (Нартекс. Byzantina Ukrainensia. Т. 1).
77. Оксфордское руководство по византистике / Ред. Э. Джеффрис, Дж. Хэлдон, Р. Кормак; пер. с англ. В. В. Швец; гл. ред. С. Б. Сорочан. – Вып. 1. – Харьков, 2014. – 516 с. (Нартекс. Byzantina Ukrainensia. Т. 3).
78. Павленко Л. В. Українські перспективи філологічних досліджень в галузі візантіністики / Л. В. Павленко // Неперервна філологія: класичні, візантологічні та неоелліністичні студії в Україні ХХ століття. – Львів, 2014. – С. 111–121.
79. Пархоменко М. В. О медицине в византийском Херсонесе–Херсоне / М. В. Пархоменко / М. В. Пархоменко // Вісн. Харк. ун-ту. – 2011. – № 982: Історія. – Вип. 44. – С. 40–52.
80. Пархоменко М. В. Письма Папы Мартина I как источник о рационе питания жителей византийского Херсона VII в. / М. В. Пархоменко // Вісн. Харк. ун-ту. – 2013. – № 1087: Історія. – Вип. 47. – С. 69–82.

81. Пастушенко А. О. Англійське каперство другої половини XVI століття: структури повсякдення: автореф. дис. ... канд. іст. наук / А. О. Пастушенко. – Харків, 2012. – 20 с.
82. Роменский А. Два столетия медиевистики в Харькове / А. Роменский // Vox medii aevi. – 2013. – № 3 (10). – С. xxxvi–xli.
83. Роменський О. О. Русь у зовнішній політиці Візантії в останній чверті X ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / О. О. Роменський. – Харків, 2015. – 24 с.
84. Русско-немецкий сборник духовных песен / Сост. и ред. Ю. А. Голубкина и др. – Эрланген, 1995. – 160 с.
85. Сборник песнопений Евангелическо-Лютеранской Церкви. – СПб., 2010. – 501 с.
86. Сергей Борисович Сорочан – профессор Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина: биобиогр. указ. / Сост., вступ. ст. А. Н. Домановский; библиогр. ред. С. Р. Марченко. – Харьков, 2013. – 92 с.
87. Сорочан К. С. Продовольство, сировина і реміснича продукція у Візантії IV–IX ст.: професійна спеціалізація у виробництві та торгівлі: автореф. дис. ... канд. іст. наук / К. С. Сорочан. – Харків, 2015. – 24 с.
88. Сорочан С. Б. Византийский Херсон (вторая половина VI – первая половина X вв.). Очерки истории и культуры / С. Б. Сорочан. – Ч. 1–2. – Харьков, 2005. – 1648 с.; Харьков; Москва, 2013. – Ч. 1. – 600 с.; Ч. 2. – 672 с.; Ч. 3. – 472 с.
89. Сорочан С. Б. Византия IV–IX веков. Этюды рынка. Структуры механизмов обмена / С. Б. Сорочан. – Харьков, 1998. – 452 с.; 2-е изд. –Харьков, 2001. – 476 с.
90. Сорочан С. Б. Византия. Парадигмы быта, сознания, культуры: учебное пособие / С. Б. Сорочан. – Харьков, 2011. – 952 с.
91. Сорочан С. Б. Жизнь и гибель Херсонеса / С. Б. Сорочан, В. М. Зубарь, Л. В. Марченко. – Харьков, 2000/2001. – 828 с.; Севастополь, 2006. – 832 с.
92. Сорочан С. Б. Об итогах исследований «цитадели» Херсонеса Таврического археологической экспедицией Харьковского национального университета В. Н. Каразина / С. Б. Сорочан, А. Н. Домановский // Охрана культурного наследия: проблемы и перспективы: тез. докл. и сообщ. междунар. науч. конф., г. Севастополь, 30 сент. – 5 окт. 2012 г. – Севастополь, 2012. – С. 92–94.
93. Сорочан С. Б. О результатах работы экспедиции Харьковского университета в «цитадели» Херсонеса в 1996–2007 гг. / С. Б. Сорочан // Проблемы истории и археологии Украины: Материалы VI Междунар. науч. конф., посвящ. 150-летию со дня рождения акад. В. П. Бузескула (Харьков, 10–11 октября 2008 г.). – Харьков, 2008. – С. 89–90.
94. Сорочан С. Б. Основные этапы археологического изучения памятников на территории цитадели Херсонеса Таврического / С. Б. Сорочан, В. М. Зубарь // Боспорские исследования. – Симферополь; Керчь, 2008. – Вып. 19. – С. 156–259.
95. Сорочан С. Б. Ремесло медиевиста. Основы научно-исследовательской работы: учебное пособие / С. Б. Сорочан. – Харьков, 2013. – 172 с.
96. Сорочан С. Б. Торгівля у Візантії IV–IX віків. Структура і організація механізмів обміну: автореф. дис. ... д-ра іст. наук. – Харків, 1998. – 36 с.

97. Сорочан С. Б. Харьковская византистика: источники, история, перспективы / С.Б.Сорочан,А.Н.Домановский//«Византийская мозаика»: Сборник публичных лекций Эллино-византийского лектория при Свято-Пантелеймоновском храме. – Вып. 2. – Харьков, 2014. – С. 223–231.
98. Сорочан С. Б. Харьковская экспедиция в Херсонес, или Тридцать лет спустя / С. Б. Сорочан, А. Н. Домановский // Древности–2012. – Вып. 11. – Харьков, 2012. – С. 297–306.
99. Сорочан С. Б. Херсонес–Херсон–Корсунь. Путешествие через века без экскурсовода / С. Б. Сорочан, В. М. Зубарь, Л. В. Марченко. – К., 2003. – 240 с.
100. Столяренко Е. Н. Новый участок водопровода генуэзской крепости Чембало (XIV–XV вв.) / Е. Н. Столяренко // Древности–2011. – Харьков, 2011. – С. 353–358.
101. Столяренко Е. Н. О пищевом рационе жителей генуэзских колоний Крыма / Е. Н. Столяренко // Древности–2012. – Харьков, 2012. – С. 87–96.
102. Супрун Н. О. Об использовании бальзамариев как элемента погребальной традиции античного Херсонеса – византийского Херсона / Н. О. Супрун // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – 2013. – № 15 (158). – Вып. 27. – С. 23–28.
103. Супрун Н. О трансформации церемонии погребения херсонеситов на протяжении античного – византийского периодов / Н. Супрун // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – Харків, 2011. – Вип. 14. – С. 62–69.
104. Уваров П. Но тут все и кончилось... Россия в роли «великой историографической державы» / П. Уваров // Национальная гуманитарная наука в мировом контексте: опыт России и Польши. – М., 2010. – С. 121–137.
105. Фаусель Г. Мартин Лютер. Жизнь и дело / Пер. с нем. Ю. А. Голубкина. – Т. 1. – Харьков, 1995. – 240 с.; Т. 2. – Харьков, 1996. – 400 с.
106. Фомін М. В. Поховальна традиція і обряд у візантійському Херсоні (IV–X ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / М. В. Фомін. – Харків, 2010. – 16 с.
107. Херсонес Таврический: краткий путеводитель по городищу / Сост. С. Б. Сорочан, В. М. Зубарь, Л. В. Марченко. – Харьков, 2007. – 128 с.; 2-е изд. –Харьков, 2011. – 128 с.
108. Чувпило Л. О. Сходознавство в Харківському університеті (1805–1917 pp.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / Л. О. Чувпило. – Харків, 2002. – 20 с.
109. Dyachkov S. The 15th Century Brigandine of a Crossbowman from the Genoese Fortress of Cembalo / S. Dyachkov // Acta Militaria Mediaevalia. – Krakow; Rzeszow; Sanok, 2011. – Vol. 7. – S. 175–190.
110. 'Ρωμαῖος: сборник статей к 60-летию проф. С. Б. Сорочана. – Харьков, 2013. – 596 с. (Нартекс. Byzantina Ukrainensia. – Т. 2).
111. Sorochan S. B. Byzantine Studies in Khrakov: Origins, History, and Perspectives / S. B. Sorochan, A. M. Domanovsky // «Византийская мозаика»: Сборник публичных лекций Эллино-византийского лектория при Свято-Пантелеймоновском храме. – Вып. 2. – Харьков, 2014. – Р. 232–239.

Сорочан С. Б., Домановський А. М. Чверть століття шляху у середньовіччя: Медієвістика на історичному факультеті Харківського університету

У статті йдеться про вивчення історії середніх віків на історичному факультеті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у 1991–2014 рр. Схарактеризовано основні напрямки досліджень і досягнення науковців кафедри історії стародавнього світу та середніх віків у галузі медієвістики.

Ключові слова: Харківський університет, історичний факультет, кафедра історії стародавнього світу та середніх віків, медієвістика, візантиністика, середні віки, археологічні розкопки.

Sorochan S. B., Domanovsky A. M. A Quarter-century pass to the Middle Ages: Medieval Studies at the Historical Faculty Kharkov University

The paper deals with the study of medieval history at the Historical Faculty of V. N. Karazin Kharkiv National University in 1991–2014. Author determined the main directions of research and scientific achievements of the Department of Ancient and Medieval History in Medieval Studies.

Key words: Kharkov University, Historical Faculty, Department of Ancient and Medieval History, Medieval Studies, Byzantine Studies, middle ages, archaeological excavations.

**Дослідження історії зарубіжних країн Європи й Америки
нового та новітнього часу
на історичному факультеті**

Миколенко Д. В.

У статті розглянутто основні напрями наукових досліджень нової та новітньої історії зарубіжних країн Європи та Америки, представлені на історичному факультеті. Автор встановив фактори, що визначили найбільш пріоритетні теми наукових пошуків співробітників, а також розкрив стратегічні завдання подальшого розвитку новітності.

Ключові слова: нова та новітня історія, Західна Європа, Центрально-Східна Європа, Америка, наукова школа.

На історичному факультеті Харківського університету динамічно розвиваються декілька напрямів наукових досліджень, серед яких – історія країн Центрально-Східної та Західної Європи, американістика, а також сходознавство у новий та новітній періоди. У даній статті подано огляд перших трьох із усіх зазначених напрямів, починаючи з 1991 р.

Важливість для сучасної України історичних студій Центрально-Східної Європи визначена тим фактом, що наша країна є частиною цього великого регіону, а її минуле тісно пов'язане з сусідніми державами. Дослідження спільних політичних, культурних і соціально-економічних процесів дозволяє точніше інтерпретувати як події вітчизняної, так і зарубіжної історії, а їхній компаративний аналіз – глибше розуміти специфічне національне.

Вивчення нової та новітньої історії на історичному факультеті значною мірою базується на слов'янознавчих традиціях, закладених ще у XIX ст. Сьогодні здебільшого такі дослідження здійснюють науковці кафедри нової та новітньої історії. Зокрема, ними успішно досліджується історія багатьох зарубіжних країн Центрально-Східної Європи – Польщі, Чехії, Словаччини, Болгарії, Сербії, Македонії, Білорусі.

Давні традиції вивчення минулого Центрально-Східної Європи на історичному факультеті ХНУ продовжують відразу декілька дослідників. Кандидат історичних наук, з 1994 року професор Є. П. Пугач протягом тривалого часу працює над двома науковими темами – «Політичні трансформації у Словаччині міжвоєнного періоду і другої половини ХХ ст.» та «Розвиток слов'янознавчих досліджень у Харківському університеті» [49; 50].

Важливим результатом багаторічної праці вченого став вихід друком його монографії [48] з історії Словаччини, починаючи з появи на її території

© Миколенко Д. В., 2015